

MIDDELEEUWSE VERHALEN

Matthew Gabriele, *An Empire of Memory. The Legend of Charlemagne, the Franks, and Jerusalem before the First Crusade*, Oxford U.P., New York, 2011, 202 pp., ISBN 9780199591442

In de tweede helft van de tiende eeuw schrijft in het Italiaanse Benedictijnerklooster op de Monte Soratte een monnik, Benedict, een geschiedenis van zijn abdij vanaf de stichting onder Constantijn (306-37) tot de regering van Otto II (967-83). Hierin vertelt hij hoe Karel de Grote met zijn leger, na de zegen van de paus, naar Brindisi trekt en vandaar naar het Heilig Land zeilt. Hij wordt daar met ontzag ontvangen door de kalief die, diep onder de indruk van Karels optreden de heilige plaatsen onder de hoede stelde van de Frank. Onderweg doet hij ook nog Constantinopel aan waar hij een vriendschapsverdrag sluit met de Byzantijnse keizer. Tenslotte bezoekt hij samen met paus Leo III nog het klooster op Monte Soratte waar zij hem relikwieën uit het Heilig Land aanbieden.

Rond 1095 verhaalt men in de *Historia* van het klooster van Charroux (Aquitanië) hoe Karel de Grote op aanraden van de paus naar Jerusalem trekt om daar relikwieën te vinden. Karel verzamelt zijn leger en trekt op weg. Voor de poorten van de Heilige Stad overhandigt de patriarch hem de sleutels. De Frank gaat dan als een boeteling de stad binnen en na drie dagen vasten betreedt hij de kapel van het Heilig Graf waar tijdens de consecratie Christus zelf hem waardevolle relikwieën geeft. Onmiddellijk keert Karel terug naar Charroux om zijn kostbare geschenken aan het klooster te geven.

Circa 1080 kan men lezen in een geschrift met als naam *Descriptioqualiter*, hoe de patriarch van het Heilig land hulp kwam vragen aan de Byzantijnse keizer. Ofschoon de keizer wel wil helpen doet hij, hiertoe aangezet door God, een beroep op Karel de Grote. Deze laat zich niet pramen, vertrekt met zijn leger, verslaat de 'heidenen' en herstelt het patriarchaat en het Oostelijk Rijk. Met onder andere relikwieën van Christus' Passie keert hij terug naar huis. Dankzij die relikwieën gebeuren er onderweg heel wat wonderen.

Aansluitend bij deze drie verhalen zijn er nog andere verwijzingen van Karels tocht naar Jerusalem. Zo vindt men in drie geschriften uit de periode van de Eerste kruistocht dat Godfried van Bouillon de weg van Karel de Grote naar Constantinopel volgde.

Al deze reizen van Karel de Grote naar het Heilig land, vaak zeer levendig beschreven met oog voor details, zijn strikt genomen historisch onjuist. Ze zijn en blijven 'fictie'. Gelukkig, zou men dan kunnen zeggen, zijn er nog andere, meer betrouwbare bronnen. Deze opvatting die beschotten wil plaatsen tussen de

diverse soorten overgeleverde teksten – een opvatting die vooral teruggaat tot de 19de- eeuwse zogenaamde wetenschappelijke classificatie – is anachronistisch en gaat voorbij aan het eigene van de middeleeuwse auteurs én hun lezers.

Een objectieve reconstructie van verleden gebeurtenissen zegt de middeleeuwer weinig of niets! De manier waarop een traditie, een herinnering wordt ingevuld en aanvaard, is wat telt. En dat geldt zowel voor individuen als voor groepen. En dat werkt duidelijk in twee richtingen. Kloosters bijvoorbeeld construeren het verleden zoals zij zich dat herinneren en omgekeerd zal dat herinnerde verleden het heden betekenis helpen geven. Hagiografieën, annalen, kronieken maar ook bijvoorbeeld glasramen en miniaturen hebben alle te maken met ‘Geschiedenis’ en ‘Herinnering’, met feit en fictie. Hierbij aansluitend merkt Gabriele op dat een middeleeuwse auteur er nooit naar streefde om het verleden te ontdekken “wie es eigentlich gewesen ist” (Leopold von Ranke). Dit bleef voor hem een zinledige bekommernis. Hij beschrijft niet wat was maar wat zou moeten geweest zijn.

Volgens Gabriele zijn de twee begrippen ‘Geschiedenis’ en ‘Herinnering’ waarin ten aanzien van het begrijpen van het verleden een andere strategie wordt gebruikt, uiteindelijk niet oppositioneel. Het zijn twee benaderingswijzen die constant met elkaar in spanning leven en elkaar beïnvloeden. Herinnering/traditie impliceert continuïteit en evenwicht terwijl geschiedenis discontinuïteit en verschil onthult. De auteur schrijft hierover interessante bladzijden waarin indirect een deel van het middeleeuwse wereldbeeld zichtbaar wordt. Ik blijf er kort bij stilstaan. De vermelde monnik Benedict en de auteur van de *Historia*, geschreven in Charroux, beschrijven allebei Karel de Grote. De eerste evocert een historisch gebeuren dat met de Frankische Keizer en zijn Gouden Eeuw als centrale schakel verloopt in de tijd. Hij ziet duidelijk de afstand en het verschil van zijn eigen periode met die van Karel de Grote. Men kan zeggen dat ofschoon de fictie niet weg is, Benedict toch geschiedenis wil schrijven. Tussen zijn tijd en die van de Gouden Eeuw staat een soort van verticale link. Er is beweging en ontwikkeling. Daarentegen staat in de *Historia* de herinnering centraal en wordt de geschiedenis als het ware een stilstaand beeld. Tussen het klooster in Charroux, Jerusalem en de Gouden Eeuw wordt een horizontale link gelegd. Ze spelen zich af in dezelfde tijd. Een gelijkaardige visie vindt men in de derde geciteerde bron, de *Descriptio qualitater*. Met als centraal gegeven de kracht en de betekenis die relikwieën aan de kerken en kloosters geven, meent de middeleeuwse auteur dat 11de-eeuwse plaatsen zoals bijvoorbeeld Saint-Denis direct aan Aken, Constantinopel en Jerusalem kunnen gelinkt worden. En meer nog: als beheerder van deze kloosters en relikwieën is koning Filips I rechtstreeks verbonden met Karel de Grote.

In de bronnen omtrent de legendevorming rond Karel de Grote is dus de dialectiek tussen Geschiedenis en Herinnering, tussen feit en fictie sterk aanwezig. Want ofschoon heel wat ‘feiten’ in die bronnen beschreven volgens

moderne maatstaven onwaar zijn (Karel de Grote ging nooit naar het Heilig Land bijvoorbeeld), blijft het niettemin een gegeven dat heel wat tijdgenoten geloofden dat hier een zinvol beeld van het verleden wordt gegeven. "Karel de Grote stelde een werkelijkheid voor die zowel politiek, religieus als maatschappelijk iets bijzonders betekende voor diegenen die over hem schreven. Iets over Karel de Grote zeggen in de 9de, 10de en 11de eeuw was als iets zeggen over de manier waarop men zichzelf en zijn eigen plaats in de sacrale geschiedenis verstond." (p. 9)

Deze benadering heeft haar eigen ijkpunten. De periode van Karel de Grote is een Gouden Tijdperk. Zijn macht breidt zich uit naar het Heilig land en tenslotte kan men zijn figuur en meer en meer op de eerste plaats komend, de Franken, niet los zien van de eindtijdverwachting. Het kader waarin deze ontwikkeling plaats vindt is het Rijk van de Herinnering.

Op een knappe manier werkt Matthew Gabriele deze diverse thema's uit. In een boeiend samenspel tussen feitelijke gegevens en hun symbolische invulling schetst hij de draagwijdte van het Gouden Tijdperk. Heel wat kerken en andere cultusplaatsen 'ontwerpen' een stichtingsverleden waar Karel de Grote een prominente plaats in bekleedt. Een drietal voorbeelden hiervan vindt men in de opening van deze recensie. Opvallend hierbij is dat de keizer steeds in verband wordt gebracht met relikwieën die hij gul aan diverse kloosters schenkt wat zijn roep als heilige over het hele gebied doet toenemen.

Vervolgens weet Gabriele deze visie op Karel de Grote, zijn Gouden Tijdperk en de plaats die Jerusalem hierin krijgt, te koppelen aan het ideeëngoed rond de Eindtijd en de figuur van de 'Laatste keizer'. Mede door deze eschatologische dimensie blijft dit Karolingische Rijk van de Herinnering krachtig aanspreken. Vooral tegen het einde van de 11de eeuw komt naar voren hoe in het Frankische Rijk van de Herinnering, verleden en toekomst convergeren. Karel is de kampioen die vecht in naam van God en zijn rijk was dat van alle christenen. In deze legendarische voorstelling verschijnt naast de keizer een tweede hoofdpersonage, namelijk de Franken. Samen met Karel de Grote verschijnen ze als een nieuw uitverkoren volk bij wie alle christenen een onderkomen kunnen vinden. Zij waren het die vanuit een glorierijk, militant verleden klaar stonden om de kruistochten te beginnen.

Gabriele's *An Empire of Memory* opent een luik van de middeleeuwse geschiedenis dat doorgaans in de 'gewone' historiografie onderbelicht blijft. De wijze waarop hij fictie en historische werkelijkheid bij elkaar brengt geeft een boeiend inzicht in de tijdgeest. Dat hij in de marge hiervan een geschiedtheoretisch probleem duidelijk vanuit de bronnen benadert en uitlegt, is zowat de kers op de taart.

Raoul Bauer (Puurs)